

Ludislava Šuláková

Problematika odsunu Němců ve fondech MěNV a ONV Mikulov

Otázce odsunu Němců, probírané s nebývalou intenzitou na obou stranách hranice, byla věnována v poslední době řada publikací vědeckých, seriózních i objektivních, řada článků v tomtéž duchu, stejně jako řada článků tendenčně zbarvených, zaujatých a ve své podstatě pro další vývoj škodlivých. Obě strany - německá i česká - se musí podívat pravdě do očí, posoudit vývoj na základě ne pocitů, ale pramenů. Objektivita, kritické zhodnocení a pokud možno nadhled i nestrannost mohou být východiskem pro oboustranný rovnocenný dialog.

Odsun Němců z našeho území byl výsledkem jednání našich zahraničních představitelů, zejména dr. Edvarda Beneše, během války a jednání mocností v Postupimi. Do výsledného protokolu bylo řešení tohoto ožehavého problému zakotveno. Článek XII. Protokolu Postupimské konference tří velmocí o odsunu německého obyvatelstva říká: „Konference schválila toto usnesení: Tři vlády prozkoumaly tuto otázku po všech stránkách a uznaly, že německé obyvatelstvo nebo jeho složky, které zůstávají v Polsku, Československu a Maďarsku, bude třeba odsunout do Německa. Jsou zajedno v tom, že jakýkoli odsun (v anglickém znění transfer) musí být prováděn spořádaně a lidsky...“ Odsun se děl se v souladu s dekrety prezidenta Edvarda Beneše. Stranou necháváme „divoký“ odsun Němců z Brna a budeme se věnovat odsunům řízeným.

Problematika dalšího osudu německého obyvatelstva na území pohraničního okresu Mikulov byla velmi žhavá ze zcela zřetelných důvodů složení obyvatelstva. Proto se jí bezprostředně po osvobození nové orgány moci intenzivně zabývaly a v archivním materiálu ponechaly pro nás cenné svědectví. 1. 6. 1945 se sešla za řízení dr. Hanzlíčka ustavující schůze Okresní správní komise (OSK) v Mikulově. Dr. Hanzlíček ve funkci předsedy seznámil členy s politickou a hospodářskou situací okresu Mikulov. Řešením konkrétní situace německého obyvatelstva byl pověřen prap. Šaňák, mezi jehož povinnosti patřila i příprava odsunu Němců a jeho provádění.

Podrobně byla situace rozebrána na zasedání 15. 6. 1945. Padla také konkrétní čísla - 16000 Němců odešlo do Rakouska, 8000 zůstalo na území politického okresu. Byly zřízeny tábory v Dolních Dunajovicích, Medlově, Mušlově, Pavlově. Zdravotní rada Zemského národního výboru v Brně p. Rozmarič delegoval zdravotní dohled na MUDr. Štěpánka. Bylo konstatováno, že díky zdravotním opatřením se nevyskytly žádné infekční choroby. Již jako pravoplatný člen OSK informoval 18. 9. 1945 dr. Štěpánek členy komise o faktu, že v zajateckém táboře v Rajhradě se objevila epidemie tyfu, který se rozšířil na Pohořelicko a do Drnholce. V této souvislosti byl zatčen německý lékař dr. Koettner, který potírání epidemie sabotoval. Kromě Vlasatic byl však na území okresu výskyt tyfu sporadický.

Na podzim roku 1945 dostal odsun Němců konkrétní podobu. Obce byly vyzvány, aby sestavily seznamy přestárlých, kteří měli být soustředěni v táboře v Hrušovanech. Dále mělo být provedeno rozdělení na ty, kteří se mohou volně pohybovat, ty, kterým má být zabaven majetek, a ty, kterým bude po příznivém šetření vydáno osvědčení o čs. občanství. 11. 12. 1945 uvedl prap. Šaňák, že příprava odsunu z okresu je v plném proudu.

Němečtí občané měli být opatřeni potravinami, dostatečně oblečeni a s sebou si mohli vzít zavazadlo. Uvedl, že I. etapa by měla počítat s 5000 - 6000 osobami. Nejdříve měly být odsunuty osoby přestárlé, práce neschopné. Pro ty, kteří by neměli dostatečně oblečení, se počítalo se zásobami textilií, které byly zabaveny v Dolních Dunajovicích.

Podle pokynů Osidlovacího úřadu v Brně měla být provedena přesná evidence obyvatel německého původu, důraz byl kladen na ošaceni a zásobování německého obyvatelstva, aby byl odsun proveden. Bylo rozhodnuto zříditi 2 sběrné tábory a uvolnění částka 10 000,- Kčs pro zakoupení příkrývek a úpravu budovy v Pohořelicích. 29. 1. 1946 konstatoval prap. Šaňák, že vybavení tábora v Mikulově naráží na velké problémy, protože je potřeba 1 000 postelí, slavníků a příkrývek, což si vyžádá náklad 700 000,- Kčs. OSK se rozhodla vyzvat obce, aby přispěly na vybavení postelemi z opuštěných domů. Prap. Šaňák v této souvislosti vyslovil požadavek na sumu 1 000 000,- Kčs.

26. 2. 1946 byly uvedeny termíny prvních odsunů - 15. 3. a 29. 3. 1946. Znovu se objevila stížnost na nedostatek lékařů, protože němečtí lékaři uprchli, takže v případě potřeby lékařskou péči poskytoval dr. Rozsival, primář městské nemocnice, což nebylo dostačující.

22. 3. 1946 informoval prap. Šaňák o již provedeném odsunu. Pro lepší osvětlení několik čísel: Výdaje spojené s odsunem byly značné - 246 700,- Kčs stála doprava vlakem z Mikulova do Domažlic, doprava autobusy z vesnic do internačního střediska a na nádraží 24000,- Kčs. Pro transfer bylo nutné zajistit 6 q chleba atd.

Do 30. 4. 1946 byly provedeny 4 transfery, počet odsunutých z Mikulovska činil 4 200 osob. Snaha OSK provést odsun co nejrychleji je patrna i při zajišťování masa a chleba pro ty, kteří mají být odsunuti, a to i za cenu nepříjemností s Masosvazem, který prováděl kontroly. V okrese zůstalo ještě 600 brněnských Němců a pro jejich další pobyt byla podepsána smlouva s městem Brnem.

20. 5. 1946 byl vypraven v pořadí již šestý transfer. OSK konstatovala, že další 2 transfery proběhnou během 14 dnů, čímž značně klesne počet německých obyvatel okresu Mikulov. V samotném městě jich zůstalo 1200. Odsun pokračoval plynule. Na 4. schůzi ONV Mikulov dne 3. 10. 1946 uvedl J. Škrášek, bezpečnostní referent ONV, že zájem všech bezpečnostních složek se soustředil na bezproblémový odsun Němců z okresu.

3. 10. 1946 se uskutečnil další transfer do Bavorska a počet odsunutých se zvýšil na 19 200 osob. 120 osob, které byly ještě ve středisku v Mikulově, mělo být přemístěno do sběrného tábora v Brně a středisko v Mikulově likvidováno. Referent připomněl také, že mnoho občanů německé národnosti před odsunem prchlo do Rakouska.

Protokol z jednání ONV Mikulov 30. 4. 1947 hovoří o 213 osobách, které jsou navrženy do odsunu v jarních měsících, z nichž 44 požádalo o vynětí z odsunu. Tyto žádosti byly postoupeny ministerstvu vnitra k dalšímu rozhodnutí, u 83 případů se jedná o sporné případy, u nichž se provádí přezkoumání. K odsunu bylo připraveno 24 mužů, 46 žen a 4 děti; byli to jednak váleční zajatci, kteří se vrátili po již provedených odsunech, a osoby, jimž nebylo povoleno vynětí z odsunu.

Podle sčítání k 1. 11. 1946 zůstalo v okrese 421 osob německé národnosti - z nichž 227 mužů bylo ze smíšených manželství, 135 bylo vyňato na základě rozhodnutí MV z odsunu (jednalo se vesměs o přestárlé osoby, které měly příbuzné čs. národnosti a o které se někdo mohl postarat), 23 osob mělo osvědčení B nebo bylo uznáno za antifašisty, 5 osob židovského původu, 17 řádových sester pracujících v nemocnicích nebo charitativních ústavech, které byly uznány za nepostradatelné). 8. schůze ONV dne 11. 9. 1947 i 10. schůze 5. 2. 1948 konstatovaly nezměněný stav, pouze 14 dalších osob požádalo o vynětí z odsunu.

Přípravné práce pro odsun do vnitrozemí měly skončit 25. 2. 1948, kdy se také mělo rozhodnout o způsobu a počtu odsunů do amerického pásma a o přesunu do vnitrozemí.

Městský národní výbor Mikulov se podle materiálů uložených v archivu odsunem německých obyvatel zabýval zcela okrajově. V podstatě se pouze zajímal o prosazení nároku na přidělení budov internačního střediska pro potřeby města. Pouze 27. 10. 1947 byla členům rady MNV přečtena rezoluce adresovaná MV v Praze, týkající se odsunu Němců ze smíšených manželství do vnitrozemských okresů a rakouských státních příslušníků do Rakouska. Plenární zasedání bylo s obsahem rezoluce seznámeno. Bezpečnostní referent informoval přítomné o tom, že otázka obyvatel německé-

ho původu je vyřešena, protože ve městě je 35 osob určených k odsunu. Jednalo se však o přestárlé, kteří odejdou při nejbližší příležitosti.

O konkrétní podobě odsunu nás zpravují materiály referátu vnitra ONV Mikulov. Ke každému odsunu je připojen jmenný seznam odsunovaných osob s uvedením základních dat a přáním, kam chtějí být odsunuty. Téměř všichni se shodli na Bavorsku. Ve spisech ke každému transferu je přiloženo prohlášení, že se nejedná o Němce z Pruského Slezska, ale ze Sudet. Další prohlášení vypovídá o zdravotním stavu osob. Je uveden počet a datum, kdy byli lékařsky vyšetřeni, podpisy stvrzují, že „nebyly u nich nalezeny žádné známky ani podezření z infekčních onemocnění epidemického charakteru“, a jsou transportu schopni. Všichni byli odvěšeni a poprášeni práškem DDT. Podepsán byl velitel sběrného tábora, úřední lékař a 2-3 němečtí lékaři. Identický text je přiložen v angličtině a ruštině, spolu s originálními podpisy uvedených lékařů a velitele, připojen byl i německý překlad. Ve spisech se nachází stvrzenky Celního úřadu v České Kubici s částkami, které byly zabaveny a budou odeslány do vnitrozemí. Přesně vyčísleny jsou také částky, které byly zabaveny v internačním středisku. Naopak všechny osoby zařazené do transportu obdržely stanovenou finanční částku 500,- RM, jejíž přijetí potvrdily podpisem do seznamu, který byl součástí spisu. Jmenné seznamy obsahovaly vždy jména osob zařazených do jednotlivých vagonů vlaku (po 30 osobách), jímž cestovaly na západní hranici.

Osoby určené k odsunu byly svázeny podle přesně vypracovaného harmonogramu z jednotlivých obcí ve stanoveném počtu do sběrného střediska. Odtud po lékařských prohlídkách prováděných lékařem delegovaným ZNV v Brně, lékařem OSK a německými lékaři ve středisku a také zjištění, zda mají dostatečné vybavení na cestu a oblečení, byli dopraveni na nádraží. V každém transportu cestovaly 3 ošetrovatelky, event. lékař, doprovod zajišťoval většinou 1 důstojník a 9 mužů. Pokud někdo neměl žádané vybavení nebo oblečení, bylo mu zajištěno pracovníky internačního tábora. Tento předpis byl zřejmě striktně dodržován, protože byla obava, že by taková osoba nebyla americkou stranou přijata.

Každý vlakový transport vezl s sebou tří denní dávku potravin, kterou na hranicích převzala přejímající strana. Byl to chléb, brambory, kávo viny, kroupy, mouka, tuky, sušená zelenina, cukr, mléko, sůl, koření, ocet a mýdlo. Někdy je uváděna váha 2 500 kg, jinde 3 800 kg. Ke spisům je založen protokol o předání transportu. Uvádí časový údaj, kdy transport opustil Mikulov, a dobu, kdy přijel do Domažlic. Dále počet osob - většinou 1 200, jen někde je tento počet nepatrně zvýšen proto, aby nebyly trhány rodiny, což bylo kritériem při přípravě odsunu. Nikde nechybí konstatování zdravotního stavu odsunovaných. Uváděna je váha zavazadel každého účastníka - pohybuje se od 50 - 70 kg na osobu. Převzetí potvrdil styčný důstojník americké armády. Informace doprovodných členů, že průběh odsunu byl klidný, koresponduje s tím, že německé obyvatelstvo se většinou hlásilo do transportů dobrovolně ve smyslu hlášení OSK Mikulov pro ZNV Brno.

Při odjezdu byli přítomni zástupce OSK Mikulov, SNB Mikulov, zástupce vojenské posádky, zástupce ministerstva informací, ČSD Mikulov a Brno, Oblastní osidlovací úřadovny Brno, Úřadu ochrany práce a ONV v Hustopečích.

Převzetí americkou stranou probíhalo dle dochovaných materiálů korektně a pouze u transportu, který byl vypraven z Mikulova 20. 5. 1946, bylo americkými úřady vráceno 45 osob. Jednalo se o neúplné rodiny, jejichž živitelé byli na území ČSR zadrženi jako váleční zločinci. O této záležitosti byla uvědoměna Oblastní osidlovací úřadovna v Brně.

Jak již bylo uvedeno, velký a zcela pochopitelný byl důraz na zdravotní stav odsunovaných. 11. 5. 1946 požádala Oblastní osidlovací úřadovna v Brně o předložení seznamu duševně nemocných a fyzicky postižených osob určených k odsunu. Byly vyhotoveny seznamy osob duševně nemocných, slabomyslných, trvale nemocných, osob umístěných v nemocnicích, přestárlých - neschopných samostatného života - nejstarší byl narozen r. 1855, osob hluchých, němých a slepých.

Nedostatek českých lékařů a ošetrovatelek a nutnost zabezpečit zdravotní službu odsunovaných na patřičné úrovni vedly k příkazu, který vydalo ministerstvo vnitra

21. 12. 1945 Okresní správní komisi, aby okamžitě zjistila, zda nejsou němečtí lékaři a ošetřovatelky zaměstnávány jinou prací, a převedla je do středisek. Současně MV žádalo o provedení soupisu německých lékařů a ošetřovatelek, bez ohledu na to, zda jsou zajištěni nebo pracují na „volné noze“. MV tak apelovalo na OSK ve snaze o zajištění hladkého a urychleného odsunu německého obyvatelstva.

Další úkol, kterého se musely české úřady zhostit, byl odsun německých duchovních a jejich náhrada. V přípisu ze dne 9. 8. 1945, který byl zaslán ZNV v Brně, je uvedeno, že na Mikulovsku působí 27 německých kněží. Jednak to byli říšští Němci a kněží rakouské národnosti, dále ti, kteří neuměli česky a jejichž pobyt nebyl žádoucí, ti, proti jejichž prozatímnímu pobytu nebylo námitek, a ti, kteří mohli dále působit ve svých úřadech. MV ČSR si bylo vědomo problémů, které by nastaly v případě odsunu všech kněží německé národnosti, a proto spolu s potvrzením faktu, že odsunu podléhají duchovní světské i řádové i příslušnice řeholních ženských řádů, dne 20. 11. 1945 sděluje, že zamýšlený odsun musí být sdělen s přiměřeným předstihem biskupské konsistoři, aby mohla být zajištěna správa farností, církevní jmění a archiv. Proto také MV souhlasilo s tím, aby ti, kteří se neprovinili, zůstali zatím na svých místech, v případě krajnosti byli propuštěni z táborů a byli nápomocni na farních úřadech. Při odsunu bylo potom nutné zajistit uložení matrik u příslušného NV, zajistit církevní jmění a archiv.

V této souvislosti se objevila také odpověď na otázku v poválečné době velmi aktuální - a to platnost sňatků uzavřených knězem, který pozbyl čs. občanství. Ministerstvo spravedlnosti ji posoudilo tak, že i takto uzavřená manželství jsou platná. Je zřejmé, že se MV především v otázce vedení církevních matrik narozených, oddaných a zemřelých snažilo o urychlené řešení, jak o tom svědčí instrukce o revizi vedoucích církevních matrik z 29. 9. 1945.

Nepochybně doba poválečné konsolidace poměrů, kvasu a bouřlivých změn přinesla i akce impulzivního emotivního charakteru, zcela možná i zlé vůle. Jako příklad jednání, kdy občané postupovali podle svých představ o spravedlnosti, může sloužit odsun německého obyvatelstva ze Sedlce.

Dne 4. 10. 1945 přijala OSK Mikulově sdělení, že již dne 10. 7. 1945 bylo ze Sedlce odsunuto 45 osob německé národnosti. Obec poskytla pro tento účel povozy a převezla odsunované na čs.-rakouskou hranici. Odtud odešli směrem k obci Drassenhofen. Samovolný výklad organizace odsunu sedleckými občany pobouřil ZNV v Brně, který důrazně akci odsoudil a upozornil na nutné dodržování postupimských dohod. OSK v Mikulově obdržela přesné instrukce týkající se těchto akcí - od zajištění bezpečnostního doprovodu na hranice po převzetí transportu druhou stranou.

Podle přípisu Úřadu národní bezpečnosti v Mikulově ze dne 25. 1. 1946 byl prováděn odsun cizích státních příslušníků také v Rakousku. Týkal se všech cizinců, kteří přišli na území Rakouska po 13. 3. 1938. Jednalo se o „Reichsdeutsche, Volksdeutsche a Sudetendeutsche“. Jako první měli být odsunuti ti, kteří přišli do Rakouska z Československa. Podle citovaného přípisu tento fakt vyvolal mezi těmito Němci zděšení. Byl předpoklad, že budou volit internaci před odsunem do německého vnitrozemí, protože doufali, že jim bude povolen pobyt v ČSR. ÚNB upozornil na to, že nekompromisní postup rakouské strany způsobí snahu těchto Němců o překročení čs. hranice, aby se zde mohli uchýlit ke svým známým a příbuzným. Jejich pobyt byl však u nás nežádoucí, a proto ÚNB upozorňoval na nutnost zabránit jejich přechodu hranice.

Bude jistě třeba prostudovat mnoho dalšího dobového materiálu, abychom dokázali odpovědět na otázku, zda se naplnilo přání či apel prezidenta Edvarda Beneše ze dne 14. 10. 1945: „...celý náš postup ve věci jejich odsunu do říše musí být lidský, slušný, správný, morálně odůvodněný, přesně plánovaný a se všemi Spojenci pevně dohodnutý. Ani zde nesmí náš národ svou pověst demokratického a lidsky důstojného režimu ničím potřísnit.“

Příloha:

Transporty 15. 3. 1946

1 200 osob z obcí Bavyry, Perná, Úvaly, Drnholec, Prátlšbrun, Dolní Věstonice, Lednice, Mikulov, Nový Přerov, Klentnice, Valtice, Pavlov, Litobratřice, Dolní Dunajovice, Dobré Pole, Horní Věstonice, Pasohlávky, Sedlec, Pulgáry, Novosedly, Frélichov, Kolenfurt, Nejdek a z internačního tábora Mikulov.

29. 3. 1946

1 200 osob - 474 mužů, 726 žen, z obcí Klentnice, Mikulov, Nová Ves, Pohořelice, Pouzdřany, Branišovice, Vinohrádky, Smolín, Pravlov, Sedlec, Cvrčovice, Loděnice, Trnové Pole, Drnholec, Medlov, Březí, Troskotovice, Šumice, Valtice, Malešovice, Němčičky a z internačního střediska Mikulov. Transport odjel z Mikulova 29. 3. v 13,25 do Domažlic dorazil 31. 3. v 0, 30 hod.

6. 4. 1946

1 200 osob - 441 mužů, 759 žen, 600 osob z Hustopečí a Popic, 600 osob z Mikulova, Dolních Dunajovic, Novosedel a Lednice Z Mikulova vyjel 6. 4. ve 21,35 , do Domažlic přijel 8. 4. v 9,55 hod.

20. 4. 1946

1 200 osob - 458 mužů, 742 žen, z obcí Novosedly, Lednice, Sedlec, Litobratřice, Bavyry, Mikulov, Dolní Dunajovice, Perná, Jevišovka, Pravlov, Nejdek, Cvrčovice, Pohořelice, Němčičky, Březí, Smolín, Malešovice, Medlov, Kupařovice, Pavlov, Loděnice, Milovice, Valtice, Kolenfurt, Klentnice, Dolní Věstonice, Horní Věstonice. Z Mikulova odjel 20. 4. 13,35, v Domažlicích byl 22. 4. v 3,07.

7. 5. 1946

1 201 osob - 386 mužů, 681 žen, 134 dětí do 6 let. Z Mikulova transport vyjel 8. 5. v 00,14, do Domažlic přijel 9. 5. v 8,45.

20. 5. 1945

1201 osob z obcí Valtice, Jevišovka, Březí, Mikulov, Horní a Dolní Věstonice, Drnholec, Sedlec, Vlasatice, Cvrčovice, Dolní Dunajovice, Úvaly, Troskotovice, Pasohlávky, Pavlov, Malešovice, Perná, Novosedly, Zaječí, Hustopeče, Kurdějov, Popice, Strachotín, Starovice.

2. 6. 1946

1 200 osob - 497 mužů, 703 žen, z obcí Mikulov, Kolenfurt, Troskotovice, Litobratřice, Cvrčovice, Klentnice, Lednice, Vlasatice, Pohořelice, Perná, Pavlov, Novosedly, Jevišovka, Horní a Dolní Věstonice, Dolní Dunajovice, Sedlec, Medlov, Nová Ves, Vinohrádky, Branišovice, Drnholec, Pasohlávky, Dobré Pole, Hustopeče, Kurdějov, Popice, Starovice.

14. 6. 1946

1 200 osob - 336 mužů, 572 žen, 292 dětí do 6 let. 150 osob bylo z Hustopečska, 1 050 z Mikulovska. Transport vyjel 14. 6. v 0,15 z Mikulova, v Domažlicích byl 15. 6. v 7,12 hod.

22. 6. 1946

1 200 osob - 413 mužů, 662 žen, 125 dětí do 6 let z obcí Dolní Dunajovice, Březí, Vlasatice, Mikulov, Perná, Bavyry, Drnholec, Nová Ves, Litobratřice, Pohořelice, Šumice, Loděnice, Valtice, Pavlov, Medlov, Troskotovice, Pasohlávky, Pravlov, Lednice, Kolenfurt, Sedlec, Nový Přerov, Cvrčovice, Popice, Hustopeče, Židlochovice, Starovice, Strachotín. Transport vyjel 22. 6. v 13,10, v Domažlicích byl v 24. 6. v 4,15 hod.

3. 7. 1946

1 200 osob

11. 7. 1946

1 201 osob. 394 mužů, 669 žen, 138 dětí do 6 let. Z Mikulova vyjeli 11. 7. v 2,05, v Domažlicích byli 12. 7. v 9,20 hod.

24. 7. 1946

1 204 osob - 433 mužů, 670 žen, 101 dětí do 6 let. Z Mikulova transport vyjel 24. 7. v 20,45, do Domažlic přijel 26. 7. v 6,42 hod.

8. 8. 1946

1 200 osob - 429 mužů, 661 žen, 110 dětí do 6 let. Odjezd z Mikulova 8. 8. v 15,40, příjezd do Domažlic 10. 8. v 8,00 hod.

19. 8. 1946

1 201 osob - 420 mužů, 672 žen, 109 dětí do 6 let. Odjezd z Mikulova 19. 8. v 15,40, příjezd do Chebu 21. 8. v 8,15 hod.

17. 9. 1946

1202 osoby

3. 10. 1946

1 188 osob - 406 mužů, 678 žen, 104 dětí do 6 let.